

OSMANLI TEŞKİLÂTINDA HASSA MİMARLARI

Şerafettin TURAN

A — KURULUŞ VE TEŞKİLÂT

1) Hassa Mimarları Dairesi'nin Teşkilâtındaki Yeri ve Mensupları:

Osmanlı İmparatorluğu teşkilâtında hass veya hassa sıfatlarıyla tavsif edilen memuriyet veya dairelerin, umumiyetle başta Padişahların özel hizmetleri olmak üzere, hükümdar saraylarındaki çeşitli işleri görmek gâyesiyle kuruldukları malûmdur. Has-Oda, Has-Ahur (İstabl-ı Âmire) veya Helvacıyân-ı Hassa, Ehl-i hıref-i Hassa gibi daire veya ocaklar bunların tipik örneklerini teşkil etmektedir. Ancak bu dairelerin yanbaşımda, Hassa Tabibleri veya Hassa Mimarları gibi gene hassa sıfatını taşıyan bazı teşkilât ise, padişahların hususî hizmetlerinden başka, himaye bölgeleri ve mümtâz eyâletler hariç olmak üzere, imparatorluk ölçüsünde de vazife görmekte idiler. Bunun içindir ki, hassa sıfatını Padişahların sarayı içersinde kurulmuş olmalarından alan bu nevi daireleri, aynı zamanda İmparatorluğun merkez teşkilâtı arasında mütalâa etmek gerekmektedir.

Saray'dan başlayarak İstanbul'da ve İmparatorluk dahilinde her türlü resmî inşaat ve tamirat işlerini yürüten Hassa Mimarları teşkilâtının ne zaman kurulduğunu maalesef kesin olarak bilmiyoruz. Daha Osman Gâzi'nin Karaca-Hisar'da yaptırdığı câmiden (688/1289) itibaren, devlet hizmetinde mimar ve ustaların istihdam edildiği ve bilhassa Bursa'da¹, arkasından Edirne'de girilen inşaat ve imar hareketlerinde seçkin ve kalabalık bir mimar kadrosunun çalıştığı şüphesiz olmakla beraber, kaynak ve belgelerin yetersizliği karşısında, XIV. yüzyılda, hattâ XV. yüzyılın ilk yarısında, inşaat işlerine bakan hususî bir teşkilât kurulup kurulmadığını söyleyecek durumda değiliz. Bununla beraber, böyle bir dairenin, saray ve imparatorluk teşkilâ-

¹ Bu hususta şu esere bakılabilir: Çetintaş, Sedat., *Türk Mimari Anıtları, Osmanlı Devri, Bursada ilk eserler*. İstanbul, 1946.

baren gittikçe artarak 1043 (1633-1634) de "43" e kadar çıktığı¹, fakat 1070-71 (1660-61) de "40"^a2, 1075 (1664-65) de de "34" e düştüğü görülmektedir³.

Cemâ'at-i Mi'c mârân arasında bir-çok gayri müslim de bulunuyordu. 1526-1528 tarihlerinde ocak mensupları içinde hiç bir gayri müslim adına rastlanılmadığı halde, 1582 de sefere memur edilen 17 hassa mimarından 9 unun müslüman olmadığı⁴ ve XVII. yüzyılda bunların nisbetinin % 40 a hattâ % 43 e kadar çıktığı, fakat yüzyılın sonlarında azalarak % 5 e düştüğü görülmektedir. Şimdilik elimizde yeter derecede malzeme olmamakla beraber, münferit kayıtlara ve inşa edilen eserlerin mimarî hususiyetlerine dayanarak, XVIII. yüzyıldan itibaren bu nisbetin yeniden değişerek gittikçe yükselen bir seyir takip ettiği söylenebilir. Aşağıda I No. lu tablo, Cemâ'at-ı Mi'c mârân-ı Hassa'nın XVI. ve XVII. yüzyıllardaki durumu hakkında daha açık bir fikir verebilir.

Ocak dahilinde yükselmeler veya münhallere tâyinler, Ser-mi'c mârân-ı Hassa'nın arzı üzerine, ya Divân-ı Humâyûnca yahut Sadrâzâmın buyrultusu ile yapılmakta idi. Meselâ, sefer mimarı olan Rüstem'in ölümü üzerine, Mimarbaşı Koca Sinan'ın teklifi gereğince, mermercilik hizmetinde bulunan Mustafa'ya Divân-ı Humâyûnca hassa mimarlığı tevcih edilmiş⁵, XVIII. yüzyıl sonlarında Mehmed Reşid Halife'nin ölümüyle münhal kalan hassa mimarlığına da, Ser-mi'c mârân-ı Hassa Mehmed Ârif'in teklifi ve Sadrâzâmın buyrultusu ile "Ocağ-ı Mi'c mârî mülâzimlerinden Esseyyid Ahmed Nesib" tâyin edilmişti.⁶ Bu son tâyine âit arz tezkiresinden anlaşıldığına göre, hassa mimarı yetiştirmek gâyesiyle Cemâ'at-ı Mi'c mârân'ın dışında fakat teşkilâta bağlı olarak bir "Mülâzim Ocağı" ihdas edilmişti ve XVIII. yüzyılda cemâatteki münhallere tâyinler bu mülâzimler arasından yapılmakta idi ki bu ocağı, Kapukulu teşkilâtındaki Acemi Oğlanları Ocağı'na benzetebiliriz. Selim III. zamanında kurulan Mühendishane-i Berrî-yi Humâyûn' dan (1795) mimar çıkmağa başlayınca, 1216 (1801-1802) da Hassa mimarlığı tâyinleri yeni bir nizama bağlanmış, cemâat içindeki Kethüdahlık, Kâtiplik, mermercilik, minarecilik v. b. gibi hizmetlerin tevcihi, eskiden

¹ İstanbul, Başvekâlet Arşivi, K. Kepeci tas. Küçük Ruznamçe Kalemi defterleri, No. 3400, s. 96 v.d.

² Barkan, 1070-1071 (1660-1661) tarihli *Osmanlı Bütçesi ve bir Mukayese. İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XVII, Sayı 1-4, s. 317

³ Başvekâlet Arşivi, K. Kepeci, No. 3410, Vr. 58 b v.d.

⁴ Ahmed Refik, *Türk Mimarları*, (Kısaltma TM) İstanbul, 1937, s. 106 Vesika: 37.

⁵ BA, Mh. III. Vsk. 1037, 20 Şa'ban 963-29. VI. 1556 tarihli hüküm. Metin bk. Ek. III

⁶ BA, Cevdet Saray, No. 950. 29 CA 1212 - 19.XI.1797 tarihli arz tezkiresi ve Buyrultu. Metin bk. Ek. IV

olduğu üzere Mimarbaşların tekliflerine bırakıldığı halde, Hassa mimarlıklarının ancak Hassa Mimarbaşı ile Mühendishane-i Humâyûn Nâzırı ve Mühendishane-i Humâyûn Hocasının müşterek arzları üzerine tevcih edilmesine başlanılmıştı.¹

Diğer taraftan, Ser-mi'mârân-ı Hassa'lğa da daima Ocak içinden yetişmiş olanlar tâyin ediliyordu. Sinan ve onun halefi Davud Ağa, hassa mimarlıklarında Halifelik mertebesine kadar yükselmiş, liyakatlarını isbat etmiş olarak Başmimar tâyin edildikleri gibi, Mehmed Emin Efendi mimar hulefâhından², 1791 de Mehmed Ârif Ağa da "Mi'mârân-ı Hassa Kethüdâhı"ndan³ bu mevkie getirilmişlerdi. Cemâatten sayılmamakla beraber Ocakla yakın ilgisi bulunup Mimarbaşının nezâretinde çalışan ve bizzat kendisi de bir mimar olan Su-yolu Nâzırlarından Ser-mi'mârân-ı Hassa tâyin edildiği de olurdu. Nitekim Davud Ağa'nın vefatı veya katli üzerine (1008/1599-1600) yerine geçen Dalgıç Ahmed Çavuş ve onun halefi (1606) Mehmed Ağa, Suyolu Nâzırlıhından mimarbaşılığa yükselmişlerdi. XIX. yüzyıl başında Hassa mimarlıklarına tâyinler yeniden düzenlenirken, Mimarbaşılığa da ancak Mühendishane-i Berri-yi Humâyûn hulefâsı olanların tâyin edilmeleri esas ittihaz edilmişti.⁴

XVII. yüzyıl ortalarına kadar Ser-mi'mârân-ı Hassa hizmeti kayd-ı hayat şartıyla tevcih ediliyordu.⁵ Böylece, imar ve inşâ gibi tamamiyle ihtisas isteyen bir alanda istikrar sağlanmış, sık sık yapılacak değişikliklerin doğuracağı aksaklıklar önlenmiş oluyordu. İlk defa olarak, İbrahim I. devrinde Mimarbaşı bulunan, fakat kendi sahasına âit işlerden ziyade siyesetle, saray entrikalarıyla uğraşan, bununla beraber Valide Kethüdâsı iken Köprülü Mehmed Paşa'nın sadârete getirilmesinde mühim bir rol oynamak suretiyle de İmparatorluğun yararına bir hizmet gören Kasım Ağa, hâmisi Sadrazam Kemankuş Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra azl edilerek yerine meremmetçi Mustafa Ağa tâyin edilmişti (1644).⁶ Her ne kadar Kasım Ağa bir müddet sonra ikinci defa Mimarbaşılığa getirilmiş ise de, onun ilk seferki azliyle Ser-mi'mârân-ı Hassalığın kayd-ı hayat suretiyle olması prensibinden de vazgeçilmiştir.

¹ BA, Cevdet Saray, No 3970. Metin bk. Ek. V

² Selh-i L 25 (?) tarihli arz tezkeresi ve Sadrazâmın buyrultusu: BA, Cevdet, Saray No. 1512

³ 11 S 1206-10.X.1791 tarihli arz tezkeresi ve buyrultu: BA, Cevdet, Saray, No 4015, bk. Ek. VI

⁴ Orgun, Z., ayn. esr., 335

⁵ "Bu vakte dek mi'marlık kayd-ı hayat ile olagelmışken..." Nâimâ, IV, b8 v.d. (1054-1644 yılı vekayî'i).

⁶ Tafsîlât, A. Refik, TM, 34 v. dd. krş. Nâimâ, IV, 68 vd.

Hassa Başmimarları evvelce kazanmış oldukları pâyeleri de muhafaza ediyorlardı. Nitekim Davud Ağa, Mimarbaşı olduğu halde hâlâ “Müteferrika” unvânını taşıyordu.¹ Ser-mi‘mârân-ı Hassa, herhangi bir sebeple başkentten uzun müddet ayrılacak olursa, hassa mimarlarından kıdemlisi “Kaim-i makam” olarak ona vekâlet ediyordu. Bu yüzdendir ki Koca Sinan 1584 de Hacca gittiği vakit, mimar Mehmed Sübaşı onun avdetine kadar “Kaim-i makam” tâyin edilmişti.²

Cemâ‘at-ı Mi‘mârân-ı Hassa mensuplarının tâyin ve terfilerine âit rûûs ve beratlar Divân-ı Humâyûn kalemlerinden olan Rûûs Kalemince veriliyordu.

2) Ulûfe ve Harclar:

Ser-mi‘mârân-ı Hassa da dahil olmak üzere bütün ocak müntesipleri ulûfeli idiler. Ancak ulûfe miktarı sâbit olmayıp zamana ve İmparatorluğun malî durumuna göre değişmekte idi. Defterdarlığa bağlı Küçük Ruzmâmçe Kalemünde tutulan *Müşâhere-horân Mevâcib Defterleri*'ne³ dayanarak, bil-hassa XVII. yüzyılda Hassa Mimarları ocağındaki ulûfe durumu hakkında şöyle bir tablo çizebiliriz (bk. Tablo, 2).

Tablodan da anlaşılacağı gibi, ulûfeler XVI. yüzyılda daha yüksek olduğu halde, akçenin değerinin hayli düştüğü XVII. yüzyılda eski miktarını bile muhafaza edemiyerek bir-iki istisnası ile gittikçe azalmıştır. Bunda, İmparatorluğun malî sıkıntıları, dolayısıyla inşaat işlerinin azalması kadar, artık Mimar Sinan veya Mimar Davud ayarında bir Mimarbaşı yetişememesinin, bu yüzden de Hassa mimarî teşkilâtının eski önemini kaybetmesinin de rolü olsa gerektir.

Mimarbaşılardan hazineden aldıkları, ulûfelerinin dışında daha başka gelirleri de vardı. Filhakika, mîrîye veya evkafa âit binaların inşa ve tamirlerinden Harc-ı Mi‘mârî nâmiyle muayyen bir nisbette para aldıkları gibi, İstanbul'daki dükkânlardan ve “mîlel-i selâse” ye, yâni, rumlara, ermenilere ve yahudilere âit evlerden de rûsûm olarak gene belirli bir miktar âi-

¹ “İstanbul Kadısına ve Dergâh-ı muallâm müteferrikalarından olup hâlâ Mimarbaşılık hizmetinde olan Davud'a hüküm ki...” 26 CA 1002-17. II. 1594. (A. Refik, ayn. esr. 140, Vesika: 17).

² Mehmed Sübaşı'ya 16 Safer 992-28.II.1584 tarihli hüküm (A. Refik, ayn. esr. 115, Vesika. 47).

³ İstanbul Başvekâlet Arşivi, Kâmil Kepeci tasnifi No. 3398-3507 de bulunan bu defterler, H. 1013-1219 (M. 1604-1805) tarihlerine âittir. Defterlerin mâhiyeti hk. bk. Uzunçarşılı, İ. H., *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 340 Not.

datları vardı ¹. Ayrıca, Havass-ı Humâyûndan olan *Vize* Sancağındaki *Torilye* ile ona tâbi kariyeler XVI. yüzyıl başlarından itibaren *Arpalık* olarak *Mimarbaşılara* tahsis edilmişti ².

B - H A S S A M İ M A R L A R I O C A Ğ I N I N V A Z İ F E L E R İ

1) Mirî İnşaat ve Tamirat:

Hassa Mimarları teşkilâtının birinci vazifesi, Padişahların veya hânedan mensuplarının yaptıracakları binaların ve masrafları devlet hazinesinden ödenecek olan her nevi inşaat ve tamiratın “resim” lerini yâni plânlarını yapmak, keşif bedellerini hesaplamak ve hazırlanan projeler kabul edildikten sonra bunlara göre inşaatı yürütmek idi.

Osmanlı mimarlarının inşa edecekleri eserler için önceden bir resim hazırladıkları, yalnız *Mimar Sinan*’ın değil ondan evvelki ve sonraki mimarların da resim’ le çalıştıkları, hattâ mücessem resim (model veya menâzır) kullandıkları eski kroniklerin kayıtlarından ve arşivlerimizdeki çeşitli belgelerden anlaşılmaktadır. Meselâ, *Tersane Sahilsarayında Bahariye Kasrı* önünde eskiden mevcut olup yıkılan büyük bir koğuş ile mutbak ve kilerin yeniden inşası için 1767 de *Mimarbaşı İbrahim* tarafından hazırlanan keşif defterine bir resim de eklenmiş ³, *Beşiktaş Sarayının* 1809 daki tamirâtı esnasında yeni yapılacak *Kasır* için de *Ser-mimârân-ı Hassa Hâfız Mehmed Emin* tarafından resim çizilmişti ⁴. Ancak arşivlerimiz ilmî bir tasniften henüz mahrum bulunduğu için bu resimler tesadüfen ele geçmektedir. Üstelik *Topkapı Müzesi Arşivinde* yapıldığı gibi, bunların üzerlerine hiç bir not konulmadan bağlı oldukları defterlerden veya evraktan ayrılmış olmaları, onların

¹ BA. Cevdet, Saray, No. 2860, bk. Ek. XVI

² XVI. yüzyıl başlarında *Ser-mimârân-ı Hassa Alâaddin* (Acem Alisi) e tahsis edilmiş olan bu arpalık, ondan sonra *Koca Sinan*’a tevcih edilmişti (*Burgaz ve Vize Kadılarına* 5 Ramazan 983-8.XII.1575 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 98 vd. Vesika. 30). 1216-1802 de bu arpalık *Mimarbaşı Elhac Ahmed Ağa*’ya yılda 8. 883 akçe getiriyordu (*Ahmed Ağa*’nın, arpalığa âit kariyelere mâlikâne suretiyle mutasarrıf olan *Seyyid Hasan Ağa*’dan bu parayı aldığına dair mühürlü tahvili ve *Defterdarhân* 29 L 1216-4.III.1802 tarihli tasdik kaydı: BA. Cevdet Saray, No. 3750).

³ *Defterdarın telhisi ve Sadrâzamın* 7 RA 1181-3. VIII. 1767 tarihli buyrultusu: BA, Cevdet, Saray, No. 4241

⁴ *Gurre-i M* 1224-16.II.1809 tarihli keşif defteri: BA, Cevdet, Saray, No. 4431

hangi inşaat için, ne zaman ve kimin tarafından hazırlanmış olduklarını tesbit etmek imkânını hemen-hemen ortadan kaldırmıştır¹.

Mimarbaşı veya hassa mimarlarından birisi tarafından hazırlanan resimler, Padişahın tasvibi alındıktan sonra Divân-ı Humâyûnda tetkik edilir ve uygun görüldüğü bir hükümlerle Ser-mi'mârân-ı Hassaya bildirilirdi. Meselâ, Selim II. zamanında Topkapı Sarayında Matbah-ı Âmire ardında 7-8 zira eb'adında bir oda inşa ettirilmek istendiği Şehreminine ve Mimarbaşına bildirilince, Mimar Sinan "odanın resmini idüp" Saray-ı Âmire Ağası vasıtasıyla Padişaha takdim etmiş ve Selim II. "resmi" beğendiğinden, derhal inşaata başlanması için Divan'dan Ser-mi'mârân-ı Hassaya hüküm yazılmıştı².

İnşa ve tamirata âit keşif bedelleri de ya bizzat Mimarbaşı veya Hasşa mimarlarından biri tarafından hazırlanırdı. Meselâ Hayrabolu'daki Sultan Mehmed Câmîi tamiratının keşfi (1675) hasşa mimarlarından Üstad İsmail,³ İstanbul'da Eski ve Yeni (Topkapı) Sarayların tamirat keşifleri de (1784) Yorgi Kalfa tarafından⁴ yapılmıştı. Hattâ icabında önemli keşifler bir hey'etle yapılıyordu. Nitekim 1809 da Beşiktaş Sahilsarayında yeni inşa edilecek bir Kasır ve yapılacak tamirat, Ser-mi'mârân-ı Hassa Mehmed Emin'in başkanlığında "mütefennin hulefâlar ve erbâb-ı vukuftan Foti, Komyanus, Kurd-oğlu, Yorgi ve Todori" den müteşekkil bir hey'et marifetiyle keşfedilmişti⁵.

İnşa veya tamire esas olacak keşifler arasında, yalnız saray, câmî, han, hamam, dükkân gibi binalar değil, köprüler, kayıkhaneler, kal'eler, hattâ saray mensuplarına âit türbe ve merkadler de yer alıyordu. Sinan'ın yaptığı köprülere muvazi olarak Mostar köprüsü gene onun zamanında mimar Hayreddin tarafından keşf ve inşa edilmişti⁶. Beşiktaş sarayı yakınındaki kayık-

¹ Topkapı Sarayı Arşivi, E.9461-9495 numaralarda kayıtlı olup muhtelif câmî, han, hamam, çeşme, köprü v. b. yü gösterir 30 kadar resim (plân), eklerinden ayrılmış olduğundan tarihlenilememektedir. Bunların tavsifi ve mimarî değerleri hakkında sathî de olsa en son araştırma Y. Mimar Behçet Ünsal tarafından yapılmıştır: *Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimari Plânlar Üzerine. Güzel Sanatlar Akademisi Dergisi*, I (1963) ten ayırmasım, 8°, 35s.

² Şehreminine ve Mimarbaşı Sinan'a 27 B 975-27.I.1568 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 74; Sinan'a 16 Şaban 975-15.II.1568 tarihli hüküm: ayn mll. *On altıncı asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, 1935, s, 3, Vesika, 6

³ BA, Cevdet, Saray, No. 481

⁴ 29 Z 1198-13. XI.1784 tarihli keşif defteri: BA, Cevdet, Saray, No. 7396

⁵ Gurre-i M 1224-16.II.1809 tarihli keşif defteri: BA, Cevdet, Saray, No. 4431

⁶ A. Refik, *TM*, 75 vd. Vesika, 4

hanenin keşfi (1793) Mimarbaşı Mehmed Ârif,¹ Hasbahçe kayıkhanesi tamiratının keşfi ise (1807) Mimarbaşı Hâfız Mehmed Emin tarafından yapılmıştı².

Kal'e keşiflerine gelince, Osmanlı İmparatorluğu gibi geniş ülkelere sahip, doğuda ve batıda daimî savaş halinde bulunan bir devlet için kal'elerin inşa ve tamirlerinin büyük bir önem taşıdığı şüphesizdir. Bundan dolayı, kal'elerin muhafazası için Hisar erenleri, Kal'e muhafızları adlarıyla özel bir askerî teşkilât, bunların muhasebesi için merkezde Defterdarlığa bağlı Büyük Kal'e Kalemî ve Küçük Kal'e Kalemî diye iki hususî daire kurulmuş ve inşâ ve tamir işlerine bakmak üzere de gene merkezde Kılâ' Nezâreti denilen bir yüksek memuriyet ihdas edilmişti³. Diğer taraftan, uc'lardaki kal'elerin inşa ve tamiri işlerinde çalıştırılmak üzere bu bölgeler halkından Kale meremmetçileri ayrılmıştı⁴. Lüzumu halinde, her türlü tekâliften muâf olan bu meremmetçiler, aşağıda izah edeceğimizi Eyâlet mimarları'nın nezaretinde çalıştırılmakta idiler. Bütün bunlara rağmen, yeni ve önemli hisarların inşası veya tamirleri Hassa mimarî teşkilâtının vazifelerindendi. Meselâ Çanakkale Boğazı hisarları Mimarbaşı Mustafa Ağa'nın nezâretinde yapılmış,⁵ Hersek'teki bir kal'enin inşasına da hassa mimarlarından Hayreddin memur edilmişti⁶.

Hassa mimarları tarafından yapılan merkad keşiflerine bir örnek olarak ta, 1697 de ölen bir şehzadenin merkadi için Ser-mi'mârân-ı Hassa Mehmed tarafından yapılan masrafın müfredatını gösteren defteri zikr edebiliriz⁷.

Hassa mimarları dairesi mensuplarına, İstanbul dışında yapacakları keşifler için derecelerine göre harcırah veriliyordu, Meselâ, 1763 te Mimarbaşı Mehmed Tahir⁸ Efendi ile Edirne'deki binaların keşfine giden iki mimar

¹ BA, Cevdet, Saray, No. 3071. Metin bk. Ek. VII

² Ş-N 1222- Ekim-Kasım 1807 tarihli keşif defteri: BA, Cevdet, Saray, No. 3063

³ BA, Cevdet, Saray, No. 2860. bk. Ek. XVI

⁴ "Ve uclarda olan hisarlardan birisi ta'mir ve termim buyrulsa, memleketten haneden uneye serehor yazılıp hisar yapmağa sürülüb Bosna vilâyetinin cümle kal'alarına meremmetçiq ta'yin olunan yetmiş seksen mikdarı mu'af kefere ki ustâdlardır cem olub.." 922-1516 tarihli Bosna Vilâyeti Kanunu, Barkan, Ö. L., *Kanunlar*, 396 vd.

⁵ A. Refik, *TM*, 53 vd.

⁶ Ayn. esr. 75 vd. Vesika. 4

⁷ BA, Cevdet, Saray, No. 4489, Metin Ek. VIII.

Saraylı iki kadının merkadleri için Mimarbaşı İsmail Ağanın 27 Ş 1090- 3.X.1697 tarihli müfredath keşif defteri: BA, İbnülemin, Saray, I-691.

⁸ Onun hk. bk. Erdoğan, Muzaffer., *Onsekizinci asır sonlarında bir Türk san'atkârı: Hassa Başmimarı Mehmed Tahir Ağa, Hayatı ve meslekî faaliyetleri*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, c. VII, Sayı. 10 (1954), s. 157-180

halifesinden her birine “75” er kuruş, Ocak kâtibi Emin’e ise “100” kuruş, ¹ 1789 da gene aynı vazifeyle Edirne’ye gönderilen Mustafa Halifeye de “50” kuruş harcırah ödenmişti ².

İnşaat veya tamiratın kaç mal olacağını müfredatiyle gösteren keşif raporları, Mimarbaşı tarafından bir defter halinde Defterdarlığa takdim edilirdi. *Keşif defteri* adı verilen bu raporlar Defterdarlıkça tetkik olunup inşaat için lüzumlu paranın nereden, bütçenin hangi gelirinden verileceği tesbit edilir ve vaziyet bir telhisle Sadrâzama arz edilerek buyruktusu alınır. Böylece tasdik ve kabul edilmiş olan keşif defterleri, inşaatın devamınca ve bitiminden sonra da gerekli kontrolleri yapmak gâyesiyle Başmuhasebe Kalemine kaydedilir, Mimarbaşına ancak bir sureti verilirdi ³. Keşif bedelleri tamamiyle teknik bir mes’ele olduğu halde, netice itibariyle paraya, hazineye taallük ettiği için, Osmanlı maliyesinin yâni Defterdarlığın bu konuda gâyet titiz davrandığı görülmektedir. Gerçekten de, her şeyden evvel inşaat ve tamirata harcanacak paranın yerine masrûf olup olmadığı, neticede hazineye ne gibi bir menfaat sağlanacağı gözönüne alınmıyordu. Meselâ, Hama’da harap bir hamamın tamir masrafının yanında, tamirden sonra ne kadar gelir getireceği ve tamirinin mi yoksa satılmasının mı daha iyi olacağı hususları da tahkik ettirilmişti ⁴. Bundan başka, keşif bedelleri toplu olarak ödenmez, inşaata başlanılması için Defterdarlıkça uygun görülen bir miktar para verilir ve inşaat ilerledikçe, âdetâ bugün tatbik edilen istihkak raporlarına dayanan ödemeler gibi kısım kısım ödenirdi. Meselâ, Küçüksu Kasrı tamiri (1792) için Mimarbaşı Mehmed Ârif, keşif tutarı olan 10.930 kuruşun toptan ödenmesini dilediği halde, Defterdarlık “alelhesab” ilk hamlede 3.000 kuruşun verilmesini uygun bulmuş ve Sadrâzam da Defterdarın telhisine göre tahsisat verilmesini buyurmuştu ⁵. Bunun gibi, Beşiktaş civarında 1.615 kuruş keşif bedelli kayıkhanesi inşası için Mimarbaşının “alelhesab” istediği 1.000 kuruşa mukabil, Defterdarlığın “masârif-i mezkûreye mahsûben şimdilik” kaydiyle uygun gördüğü 500 kuruş verilmişti ⁶.

¹ BA, Cevdet, Saray, 599, Metin: Ek. IX

² BA, Cevdet, Saray, 5122

³ Ser-mi-mârân-ı Hassa Mehmed Ârif tarafından hazırlanan Küçüksu Kasrı Keşif defterinin Başmuhasebeye kayıt ve yerine suret verilmesi hakkında Defterdarın telhisi ve Sadrâzâmın 12 M 1207-30. VIII. 1792 tarihli buyruktusu: BA, Cevdet, Saray, 4068, Metin: Ek. X.

⁴ Arap Defterdarına 21 CA 967-18.II.1560 tarihli hüküm: BA, Mh. III, Vsk. 794

⁵ BA, Cevdet, Saray, 4068. Ek. X

⁶ Defterdarlığın 9 ZA 1207-18.VI.1793 tarihli telhisi ve Sadrâzâmın buyruktusu: BA, Cevdet, Saray, 3071. bk. Ek. VII

İnşaatin bitiminde son bir keşifin yâni bir nevi kat'î kabulün yapılması da usulendi. Hattâ daha keşif defterleri Defterdarlığa verildiğinde, henüz inşaata başlanmadan evvel, Defterdar, "ba'de'l-hitâm tekrar keşif ve muâyene" edilmesi için Sadrâzâmın buyrultusunu alırdı¹. Böylece inşaat veya tamiratın bitiminde Mimar Ağa tarafından son bir keşif yapılarak Defterdarlığa ilâm edilirdi. Aynı zamanda Şehremini veya Bina Emîni tarafından tutulan sarf defterleri de Defterdarlığa teslim ve Başmuhasebe kalemine kaydedilirdi². Bu suretle ilk ve son keşif defterleri karşılaştırılır ve icabında tenzilât bile yapılmak suretiyle sarf tezkiresi verilip hesabı kapatılırdı. Meselâ 1746 tarihinde Topkapı Sarayında yaptırılan tamiratın bittiğine dair Mimarbaşı Elhac Mustafa Ağa'nın tanzim ettiği son keşif defteri, Başmuhasebe'de hesap ettirilmiş ve "9,5" kuruşu indirilerek "590" kuruşun ödenmesine dâir tezkire verilmişti³.

Plânları ve keşif defterleri kabul edilen binaların inşasına veya tamine başlandığı vakit, iş bizzat Mimarbaşı tarafından yürütülmeyecekse, plânı uygulayacak ve teknik kontrolü yapacak bir hassa mimarı tâyin edilirdi. Bütûn plân ve keşiflerin doğrudan doğruya Ser-mi' mârân-ı Hassa tarafından hazırlanması şart olmadığı gibi, her inşaatın da mutlaka onun tarafından yürütülmesi gerekmezdi. Tabiatıyla Mimarbaşı, plânın (resmin) çizilmesinden inşaatın bitimine kadar işin her safhasında kontrol etmek ve direktif vermek hakkına sahipti. Ancak, bu yetkisine bakılarak bir Mimarbaşının devrinde yapılan bütün inşaatı onun eseri olarak kabul etmenin doğru olmadığına da önemle işaret etmeliyiz. Esâsen, sayıları bazen yüzü aşan eserleri tek bir mimara maletmenin maddeten imkânsız olduğu âşikârdır. Öyle anlaşılıyor ki, bilhassa İstanbul dışındaki yapılarda, plân ve keşiflerini herhangi bir hassa mimarının hazırladığı ve kontrolünü de aynı şahsın veya bir başka mimarın yaptığı bazı eserler, sırf teşkilâtın başı olmasından dolayı devrin Mimarbaşlarına izâfe edilmişlerdir. Bundan dolayı, kitabesi bulunmayan eserlerin mimarlarını tesbit etmek için, eski kroniklerin verdikleri bilgilere itimat edilmeyip, arşivlerimizdeki, keşif, ulûfe, masraf defterleri, hükümler v. b. gibi çeşitli belgelere başvurulması icap eder.

¹ Yerebatan Sarayındaki tamirat için Mimarbaşı Elhac Ahmed Ağa tarafından yapılan 22 M 1171- 6.X.1757 tarihli keşif defteri için Defterdarlığın telhisi ve buyrultu (BA, Cevdet, Saray, 479) ve Küçükku Kasrı tamirâtı için gene Defterdarlıktan yazılan 12 M 1207 - 30. VIII. 1792 tarihli telhise Sadrâzâmın buyrultusu (B A, Cevdet, Saray, 4068. Ek. X).

² BA, Cevdet, Saray, 355

³ BA, Cevdet, Saray, 3616

İnşaatlarda masraf defterleri Mimarbaşı veya bu işe memur hassa mimarı tarafından tutulur, aynı zamanda Şehrinlerinin ruznâmelerinde de bu masraflar kaydedilirdi. Ancak büyük inşaatlarda hesapları görmek üzere ayrıca bir Binâ Emîni tâyin edilirdi. Tamiratlarda ise masraflar Şehremîni veya bu işe memur edilen kimseler tarafından görülürdü. Her iki halde de para sarfına mezun kılınanların itimad edilir ve bu işten anlar yüksek dereceli memurlardan olmalarına dikkat edilirdi. Meselâ, 1572 de Edirne’de Selimiye Câmîinin inşasına “Bina Emîni” olarak sâbık Hazîne-i Âmire Defterdarı Hasan Efendi,¹ 1556 da Hasankalesi’nin tamiratına zuemâdan Ömer,² 1559 da Özü kal’esinin tamiratına gene zuemâdan Nâzır-ı emvâl Mehmed,³ “Emin” tâyin edilmişler, 1729 da Saraydaki bazı tamirler ise Bostancıbaşı mârifetiyle yaptırılmıştı⁴.

İnşaatlarda çalıştırılacak taşçı, duvarcı, dülger, marangoz, sıvacı ve bilhassa kal’e inşasında hizmet gören lağımçı ustaları İstanbul’dan temin edilir, fazla ihtiyaç halinde taşradan getirtilirlerdi. Hassa mimarî ocağında, İstanbul’daki ve eyaletlerdeki mimar, kalfa ve diğer inşaat ustalarının defterleri tutulurdu. Gerektiğinde Mimarbaşının teklifi üzerine Divan’dan hükümler yazılarak bunlar celb edilirdi⁵. Nitekim Büyük Çekmece Köprüsü inşası için Edirne, Gelibolu, İnöz, Midilli, Firecik, Üsküp, Selânik, Serez, Amasya, Lârende, Konya, Kayseriye, İskilip, Merzifon, Maraş, Kastamonu ve Taşköprü kadılarına hükümler gönderilerek buralardaki “yarar üstâd bennâlar” getirtilmiş,⁶ 1583 te İstanbul surlarının tamiri ve Saray’da yapılacak bir inşaat için Midilli’den “âlât ve esbâblariyle 600 neccâr ve bennâ” istenmiş,⁷ gene Saray’da yapılacak bir köşk için Gelibolu’dan ismen 13 neccâr çağırılmıştı⁸. O kadar ki, devlet inşaatına öncelik tanıdığı için bunların aksamaması için gerektiğinde hususi inşaatlarda çalışmakta olan ustalar bile toplattırılırdı. Meselâ 1593 te Saray yahısında yaptırılan köşk için, İstanbul’da yeni bina inşa ettirenlerin yanlarında çalışan marangozlar ve taşçılar toplattırılmıştı⁹.

¹ A. Refik, *TM*, 81, Vsk. 13

² BA, Mh. III, Vsk. 89

³ BA, Mh. III, Vsk. 521. 21 S 967-22.XI.1559 tarihli hüküm.

⁴ BA, İbnülemin, Saray, 1-2722

⁵ A. Refik, *TM*, 10 vd.

⁶ 18 CA 967- 15.II. 1560 tarihli hükümler: BA Mh. III, Vsk, 626, bk. Metin. Ek. XI

⁷ 12 R 991- 5. V. 1583 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 112 ve ayn. mll., *Onaltıncı asırda İstanbul*, 29

⁸ A. Refik, *TM*, 137. Vsk. 13

⁹ Ayn. esr. 135, Vsk. II

Miri inşaatlarda amele ihtiyacı Acemi oğlanları veya Rumeli yürükleri ile karşılanırdı. İcabında “Türk üzerinde olan Acemi oğlanlar” 1 akçe ulûfeye yazılarak inşaatta çalıştırılırlardı. Nitekim Selimiye'nin inşasında “hizmet için Türk üzerinde hizmet iden Acemi oğlanların eski ve yarar olanlarından 100 nefer” getirtilmişti¹.

Yürükler'e gelince, özel kanunlarına göre her mıntıkadaki yürükler, kendi Subaşlarına tâbi olmak üzere “Ocak”lara ayrılmış olup her Ocak, 5 neferi “be-nevbet eşkinci” ve önceleri 20,sonraları 25 neferi “eşkinci yamağı” diye iki zümreden meydana geliyordu. “Sefer-i humâyûn ve hizmet-i padişâhî vâki oldukda nevbetlü eşkinci yamaklarından, âvâriz-i divâniye mukabelesinde ellişer akçe harçlık” toplanır ve hizmete varan eşkinciler, yamaklardan toplanan bu parayı aralarında bölüşürlerdi. 5 nefer eşkinciden nevbetli olup sefere veya padişah hizmetine eşeni o yıl koyun resmini (resmi ağnâm) vermekten muâf tutulurdu². Aynı zamanda yürük eşkincilerinin “kendi zâd ve zevâdeleri ile” hizmete varmaları âdet ve kanunları icabındandı³. İşte yürük kanunlarının bu gibi maddelerine dayanılarak, büyük inşaatlarda amele ihtiyacı karşılamak için Yürük Subaşlarına hükümler yazılıp, eşkincilerden nevbetli olanlarının kendi yiyecekleri hattâ kendi beygirleriyle gönderilmesi istenirdi. Meselâ *Özü* kal'esinin 1599-1600 daki tamirâtı için Kocacık yürüklerinden 135 kişilik bir “nevbetlüsü” ile⁴ Naldöken yürüklerinin bir nevbetlüsü⁵ 1583 te İstanbul surlarının tamiri esnasında Tekirdağ yürükleri⁶ ve 1584 de yıldırım isabetiyle bazı yerleri harap olan ve Mimar Sinan tarafından keşfi yapılan Edirne'deki Selimiye Câmiinin tamiri işinde çalıştırılmak üzere de Vize yürükleri getirtilmişti⁷.

Miri inşaat, kabul edilen plâna ve keşfe göre, tamamiyle Mimarbaşının veya bu işe memur edilen hassa mimarının mes'uliyet ve liyakatine terkedilmiş

¹ Yeniçeri Ağasına 3 Şevvâl 977- 11. III. 1570 tarihli hüküm: Ayn. esr, 78, Vsk. 8

² bk. 992-1584 tarihli Kocacık Yürükleri Kanunu: Barkan, ayn. esr. 262 vd.

³ Kocacık yürükleri Subaşısına 3 RA 967- 3. III. 1559 tarihli hüküm: BA, Mh. III, Vsk. 556 (bk. Ek. XII) ve Vize yürükleri Subaşısına 25 S 992- 8.III.1584 tarihli hüküm: A. Refik, TM, 115 vd.

⁴ BA, Mh. III, Vsk. 556 (Ek. XII).

⁵ Yürük subaşısı Mahmud'a 20 B 967- 16.IV 1560 tarihli hüküm: BA, Mh. III, Vsk.965.

⁶ Yürük Subaşısı Sinan'a 26 ZA 991- 11. XII. 1583 tarihli hüküm: A. Refik, TM, 112 vd. Vsk. 44

⁷ Subaşılığa tâbi yürüklerle canbazları ve müsellimleri, çeribaşalarının emrinde olarak “altı aylık zâd ve zevâdeleriyle olageldiği üzere âdet ve kanun üzere ihrac itdürüp” göndermesi hakkında Vize yürükleri ve canbaz subaşısı ve çingene ve Vize müsellimleri zâbiti Hüseyin'e 25 Safer 992- 8.III.1584 tarihli hüküm: A. Refik, TM, 115 vd. Vsk. 48

olup teknik hususlarda hiç bir müdahalede bulunulmazdı. Ancak tezyin ve tefrişe âit mes'elelerde bizzat Mimarbaşı lüzum görürse Divan'dan istizanda bulunur ve aldığı direktife göre hareket ederdi. Nitekim Selimiye'nin inşası sırasında Mimar Sinan, şahnişinin, kubbenin ve duvarların nasıl tezyin edileceğini sormuş ve kendisine, duvarların pencerelere kadar çini ile kaplanıp pencere üstlerine gene çini ile Süre-i Fâtiha yazılmasının, sofa döşemelerinin de küfeğe olmasının münasip görüldüğü bildirilmişti¹.

2) Vakıflarla İlgili İnşaat ve Tamirat:

Devlete âit resmî inşaat ve tamirat işleri yanında, selâtin vakıflarındaki tamir ve inşa işleri de Hassa mimarları teşkilâtının vazifelerindendi. Filhakkı, vakıflarda sui-istimallerin önüne geçmek için, vakıf mütevellileri tarafından yaptırılacak çeşitli inşaat ve tamiratın hassa mimarlarınca keşf ve kabul edilmesi usul ittihaz edilmişti. Nitekim 1573 te Ayasofya câmiinde pâyelerin tamiri ve tahta minare yerine tuğla minare inşası bu suretle ve hassa mimarlarından Üstad Mehmed tarafından,² Hayrabolu'daki Sultan Mehmed câmii tamirâtı da (1675) Üstad İsmail tarafından keşf ve kabul edilmişti³. Bayezid vakfı mütevellisi, türbe bahçesinde 5 dükkân yaptırıldığı takdirde 20.000 akçeye mal olacak bu dükkânların günde 25 akçe kira getireceğini bildirdiği halde, durumun bir kere de Mimar Sinan tarafından keşf edilmesi gerekmişti⁴.

Hassa Mimarbaşları, vakıflara âit bu munzam vazifelerinden dolayı, yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi muayyen bir "harc-ı mimârî" alıyorlardı.

3) Azınlıklara âit Mâbetlerin Tamirat Keşifleri:

Bütün türk devletleri gibi Osmanlı İmparatorluğunun da, itaat altına alınan milletlere ve kavimlere hangi din ve mezhebden olurlarsa olsun, geniş bir vicdan ve âyin serbestisi tanıdığı malûmdur. Bu toleransın bir neticesi olarak, zaptedilen şehirlerde âdetâ fethin bir nişânesi diye ilk anda câmie çev-

¹ 4 RA 980- 15. VII. 1572 ve 13 ZA 980- 17. III. 1573 tarihli hükümler: A. Refik, *TM*, 85 vd. Vsk. 18, 19

² Ayasofya mütevellisine ve Üstad Mehmed'e hüküm: A. Refik *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, 21, Vsk. 14

³ BA, Cevdet, Saray, 481 (7 C 1086- 29. VIII. 1675 tarihli buyruktu).

⁴ İstanbul Kadımsa ve Mimar Sinan'a 5 CA 988- 18. VI. 1580 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 104, Vsk. 36

rilen münferid kiliseler dışındaki bütün ibadet yerleri âit oldukları cemâatlerin idaresine terkedilmiş, bunların muhafazasına azamî dikkat ve gayret gösterilmiştir. Ancak, şehirlerde normal olarak gayri müslim tebaa sayısının değil, müslüman halkın artmasının mantikî bir sonucu olarak ta yeniden kilise, havra vb. inşasına müsaade edilmemiştir. Ayrıca, hristiyan yahudi veya ermeni cemâatlerinin ellerinde bulunan mâbedlerin tamiri gerektiğinde, mütevellî heyetlerinin Bâbiâli'den müsaade almaları da şart koşulmuştur. İşte bu tamir müsaadeleri, Kadıların huzurunda hassa mimarlarının yapacakları keşif ve gösterecekleri lüzum üzerine verilmekte idi. Bundan başka, müsaade dışında herhangi bir ilâve yapıp yapılmadığını tesbit etmek için de, tamiratların bitiminde gene hassa mimarlarınca bir son keşif daha yapılması usulendi.

Azınlık mâbedlerinin tamir işlerine hususî bir önem verildiği için, genel olarak ilk ve son keşifler, bizzat Ser-mi'cârân-ı Hassa'nın başkanlığında hassa mimarlarından müteşekkil bir heyet tarafından yapılıyordu. Meselâ Beşiktaş'ta Abbas Ağa mahallesindeki Meryem Ana (Panaya) kilisesinin tamiri için lüzumlu ilk ve son keşifler, 1730 da, Mimarbaşı Mehmed, hassa mimarları hulefâsından Mehmed, Mustafa ve Küçük Mustafa tarafından yapılmıştı¹.

4) İstanbul'daki İnşaat ve Şehircilik Hizmetleri:

Hazineye veya selâtin vakıflarına âit inşa ve tamirlerin dışında, İstanbul da mâbedlerin ve yolların kapanmamasını sağlamak, yangın ihtimalini ve sırayetini mümkün olduğu derecede ortadan kaldırmak maksadiyle, özel şahısların yaptırılacakları han, hamam, dükkân, hattâ evlerin inşalarının da Hassa mimarlarının ruhsatına bağlı kılındığı görülmektedir. Hassa mimarları bu nevi özel inşaatları kontrol ve nizama aykırı olanlarını yıktırmak yetkisine sahip idiler. Tabiatıyla bu hususta kendilerinin en büyük yardımcıları Kadılardı. Meselâ, İstanbul surlarının iç ve dış taraflarında "5" er zira'lık alan dahilinde ev veya dükkân yapılması yasak olduğundan,² 946 (1539-1540) da yasağa aykırı olarak yapılan binalar yıktırılmış, buna rağmen kaçak inşaat devam ettiğinden bu gibi ev ve dükkânların da yıktırılması 1559 da

¹ Tamire müsaade edildiği hakkında Galata Kadısına Evâsıt-ı ZA 1142-Mayıs sonları 1730 tarihli hüküm: A. Refik, *Hicri onikinci asırda İstanbul Hayatı*, 115-117, Vsk. 146. Tamirattan sonra tekrar keşif edilmesi hakkında: Ayn. esr. 118 vd. Vsk. 147

² İstanbul Kadısına, Şehreminine ve Hassa Mimarbaşına, Evâhir-i Ş 1131-Temmuz 1719 tarihli hüküm: Ayn. esr. 67 vd. Vsk. 93

İstanbul Kadısı ile Mimar Sinan'a emr edilmişti¹. Diğer taraftan, ana caddeleri daraltacağı ve yangınların yayılmasını kolaylaştıracağı için, evlerin önüne "18" parmağı aşan şahnişin çıkartılmasına, çardak ve dükkân yapılmasına veya üzerlerine "tahtapuş" inşasına da müsaade edilmiyordu. Bunun içindir ki, yanan ev ve dükkânların yerine yenilerinin kârgir olarak yapılması, saçakların tuğla veya kiremitten olması hakkında sık sık hükümler çıkartılarak ahşap inşaata mümkün olduğu nisbette ruhsat verilmiyordu². 1565 te yol üzerindeki şahnişin, çardak ve dükkânlar Mimarbaşı Sinan marifetiyle "def ve ref" ettirilmiş,³ 1696 da da İstanbul ve tevâbiinde yeni yapılacak ev ve dükkânların kârgir olmasına karar verilmiş,⁴ ancak malzeme yokluğu, halkın malî durumu ve kontrolsüzlük yüzünden bu karar gerektiği şekilde tatbik edilememiştir.

Genel olarak câmi ve mescidler civarında "5" zira mesafe dahilinde inşaat yapılamazdı. Hususiyle Ayasofya çevresinde inşaata yasak bölge, câmiin sağ ve sol taraflarında "35" er arşın ve medresesi cihetinde de yol için "3" zira, olarak tesbit edilmişti. Bu sahalarda dahilinde yapılan binalar derhal yıktırılırdı. Nitekim 1573 te Zeyrek câmi ile Eski İmâret demekle marûf mescidin civarında yapılan evler yıktırılmış,⁵ Ayasofya çevresindeki binaların yıktırılması için Şeyhülâmdan fetvâ bile alınmıştı.⁶

Diğer taraftan İstanbul su-yollarının "iki taraflarında üçer arşın ve su-yolu üzerinde de bir arşın" yerin boş bırakılıp bu alan içinde inşaat veya bağ ve bahçe yapılmaması gerekirdi⁷. Bu yasağa aykırı olarak yapılan bina, bağ ve bahçelerin yıktırılması veya men'i Su-yolu Nâzırı'nın vazifelerinden olmakla beraber, su yollarının bakımı ve tamirâtı ile mükellef bulunan su-yolcuları Ocağı Ser-mi'mârân-ı Hassa'nın nezâretinde bulunduğu için,⁸

¹ BA, Mh. III, Vsk. 68. Metin. Ek. XIII

² Galata Kadısına 21 CA 967- 18. II. 1560 tarihli hüküm: BA, Mh. III, Vsk 788 (Metin. Ek. XIV) ve İstanbul Kadısı ile Mimarbaşına Evâsıt-ı Ş 1131- Temmuz 1719 tarihli hüküm: A. Refik, ayn. esr. 66 vd. Vsk. 92

³ A. Refik, *TM*, 76 vd. Vsk. 6

⁴ Ayn. mll. *Hicri onikinci asırda İstanbul Hayatı*, 21, Vsk. 32

⁵ İstanbul Kadısına ve Mimar Sinan'a 13 ZA 980- 17. III. 1573 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 82 vd. ve ayn. mll. *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, 20 Vsk. 13

⁶ İstanbul Kadısına ve Ayasofya mütevellisine 21 S 981-22. VI. 1573 tarihli hüküm: Ayn. mll. *TM*, 91-94, Vsk. 25 ve *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, 22, Vsk. 18

⁷ İstanbul Kadısına ve Su-yolu Nâzırı Davud'a 21 S 990- 17. III. 1582 tarihli hüküm: *TM*, 129, Vsk. 5

⁸ Meselâ Kâğıthane ve Kırkçeşme su-yollarına zarar veren binaların Su-yolu Nâzırı Davud Ağa tarafından keşfedilmesi için yazılan 5 S 983- 16. V. 1575 tarihli hüküm Mimarbaşı Sinan'a gönderilmişti. bk. *TM*, 124 vd. Vsk. 1

Mimarbaşılar bu hususta da teftiş ve murakabe hakkını hâiz idiler. Aynı zamanda, su-yollarına karışan helâların kaldırılması¹ veya su-yollarına çirkef dökülmesinin önüne geçilmesi de² Hassa mimarları teşkilâtının şehir hizmetleri arasında yer alıyordu.

5) Ordu Hizmetleri:

Hassa mimarları, inşa ve imar faaliyetlerine giren bu vazifelerinden başka, kara ordusunun sefere çıktığı zamanlarda da mühim bir görev alıyorlardı. Ordunun geçeceği yolların açılması veya tamiri, köprüler inşası, konak yerlerinin tanzimi, askere su temini için kuyular açılması veya çeşme yapılması ve icabında, kuşatılan şehirler etrafında Hâvâle adı verilen küçük hisarların inşası için, Mimarbaşının veya Hassa mimarlarından birinin başkanlığında, lüzumu kadar mimar, duvarcı, bıçkıcı, dülgere, marangoz, demirci, su-yolu ve lağımcağdan meydana gelen bir ekip hazırlanarak ordunun hareketinden evvel yola çıkarılırdı. 1583 te Şark seferi için Serdar Ferhad Paşa'nın teklifi üzerine, Hassa mimarlarından "16" sı sefere memur edilmiş,³ ayrıca Su-yolu Nâzırı Davud Ağa'nın⁴ emrinde "400 nefer üstâd neccar gönderilmesi" Mimar Sinan'dan istenmişti⁵. Ertesi yıl gene Şark seferine gönderilen duvarcı ve marangozlara hassa mimarlarından Süleyman "Kethüdâ" olarak tâyin edilmişti⁶. 1596 da "Başbuğ" tâyin olunan hassa mimarlarından İsmail'in emrinde 10 mimar, 3 su-yoluca, 40 demirci, 78 bennâ ve neccar, 100 lağımcağ ve 10 bıçkıcı sefere gönderilmişlerdi⁷.

İlk devirlerde, donanma inşası için lüzumlu keresteyi temin etmek te Hassa mimarları teşkilâtının vazifelerindendi. Fakat Tersane teşkilâtı genişletilince bu vazife, yeni kurulan Tersane Mimarları'na verilmiştir.

¹ Bu gibi abdesthanelerin eskiden veya yeni yapılmış olmalarına bakılmayıp kaldırılması hakkında İstanbul Kadısına ve Mimar Sinan'a 3 M 991- 27. I. 1583 tarihli hüküm: *TM*, 111, Vsk. 42

² İstanbul Kadısına ve Mimar Sinan'a Evâhir-i Recep 993- Temmuz sonları 1585 tarihli hüküm: *TM*, 116, Vsk. 49

³ Mimar Sinan'a 25 Z 990- 20. I. 1583 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 105 vd. Vsk. 37

⁴ Müstakbel Mimarbaşı ve Sinan'ın halefi Davud Ağa.

⁵ Muharrem 991- Ocak-Şubat 1583 tarihli hüküm: A. Refik, *TM*, 106 vd. (Vsk. 38) ve mükerrer, s. 131 (Vsk. 7).

⁶ 8 R 992- 19.IV. 1584 tarihli hüküm: Ayn. esr. 107, Vsk. 39

⁷ Cebeciabaş'ya 20 L 1004- 17. VI. 1596 tarihli hüküm: Ayn. esr. 141, Vsk. 18. Aynı meâlde Mimar İsmail'e 17 ZA 1004- 13. VII.1596 tarihli hüküm: Ayn. esr. 141 vd. Vsk. 19 ve ayn. mll. *Hicri onbirinci asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul, 1931, s. 21, Vsk 43.

6) İnşaat Usta ve Amelelerinin Yevmiyelerinin Tesbiti:

Hassa Mimarları teşkilâtının diğer bir grup vazifeleri de, inşaatlarda çalışan kalfa, usta ve amelelerin ücretlerini tesbit ve bu yevmiyelerden fazla para istenmemesini veya ödenmemesini sağlamak idi. Buna o kadar önem veriliyordu'ki, "bu hususda tegâfül ile hareket edecek" Ser-mi'mârân-ı Hassalar "âmmeye zarar kâsîd etmiş olmağla, mazhar-ı ta'zîr-i şedîd" oluyorlar, fazla ücret talep edenler ise, ya Tersanede "küreğ'e" konuluyorlar¹ veya Kadılar marifetiyle şer'an cezalandırılıyorlardı.

Ücretler, inşaat mevsimine ve para değerinin değişmesine göre ayarlanıyordu. Genel olarak amele yevmiyeleri, usta gündeliklerinin yarısı idi. Meselâ, XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da benna, neccar ve taşçı ustalarının yevmiyeleri, inşaat mevsimi olarak kabul edilen "Rûz-ı Hızır'dan Kasım gününe varıncaya" (6 Mayıs - 18 Aralık) "12" akçe, kış aylarında (19 Aralık - 5 Mayıs) "10" akçe olup, amele gündelikleri ise buna paralel olarak Hızır'da "6" Kasım'da "5" akçe idi. Fakat bir taraftan altın fiyatlarının yükselmesi, diğer taraftan uzun süren harpler dolayısıyla yiyecek sıkıntısının başgöstermesi karşısında usta ve ameleler, yevmiyelerinin azlığından şikâyete koyulmuşlar, hele bazı zenginlerin bilhassa yahudilerin kendi inşaatlarında çalışanlara dolgun ücretler vermesi yüzünden mirî inşaat için usta ve amele bulunamaz olmuştu. Nihayet Mimar Sinan durumu Divân-ı Humâyûn-a aksettirmiş ve onun teşebbüsüyle 1587 de "Hızır" ve "Kasım" farkı ortadan kaldırıldığı gibi, benna, neccar ve taşçı tâifesinin yevmiyeleri "16" akçeye, amele yevmiyeleri de "8" akçeye çıkarılmış ve özel şahısların bundan fazla ücret ödemeleri de men edilmişti². Bu zamma uygun olarak, fetihten beri kaldırımcıların ücretleri, yeni yapılan kaldırımlarda her bir zira'ı "6" akçe, tamiratlarda "4" akçe iken, yeni kaldırım inşaatlarında zira'ı "8" akçeye yükseltilmiş, tamiratlar gene "4" akçe olarak bırakılmakla beraber, tamirden sonra 3 yıl içinde harap olan kaldırımların kaldırımcılar tarafından ücretsiz olarak onarılması şart koşulmuştu³.

1609 da ücret sistemi değiştirilerek ustalar, "âlâ, evsât, ednâ" diye üçlü bir sınıflandırmaya tâbi tutulmuş ve yevmiyeleri de buna göre tesbit edilmiş-

¹ Mimarbaşına Evâil-i B 1131- 1719 Mayıs sonları tarihli hüküm: A. Refik, *Hicri on-ikinci asırda İstanbul Hayatı*, 70 Vsk. 96

² İstanbul Kadısına ve Mimarbaşı Sinan'a yazılan 29 B 995- 5. VII. 1587 ve 26 S 996-26.I.1588 tarihli hükümler: Ayn. mll. *TM*. 121-124, Vsk. 54-55

³ Mimarbaşı Davud'a Safer 997- Aralık 1588-Ocak 1599 tarihli hüküm: Ayn. esr. 131-133, Vsk. 8 ve ayn. mll. *Onaltıncı asırda İstanbul Hayatı*, 67, Vsk. 16

ti. Meselâ neccarların “âlâ”sına “24”, “evsât”ına “20” ve “ednâ”sına “17-18” akçe yevmiye tâyin olunmuştu¹. Ancak iktisadî şartların müsait olmayışı yüzünden bu ücretler sâbit tutulamayıp XVIII. yüzyıl başlarında “50” akçeye kadar yükselmişti². Bundan dolayı da tekrar eski usûle, yâni “Hızır” ve “Kasım” ücret farkına dönüldüğü görülmektedir. 1742 de tesbit edilen yevmiyeler, inşaata müsait olmayan “Kasım” günlerinde, usta ücretlerinde “5” amele gündeliklerinde ise “4-6” akçe azalmakta olup şöyle idi³:

	Hızır günleri (6 Mayıs – 18 Aralık)	Kasım günleri (19 Aralık – 5 Mayıs)
Kalfa	60 Akçe	55 Akçe
Kârhaneci	50	45
Usta	45	40
Şakird	30	25
Duvarcı	40	35
Lağımçı	40	35
Sımk hammalı	30	24
Rençber	24	20

Bütün bu ayarlamalara rağmen, para değerinin düşmesine paralel olarak usta ve işçi yevmiyeleri de gittikçe artmış, 1814 te bir neccar yani marangoz kalfasının gündeliği “120” akçeye kadar çıkmıştır⁴.

7) Yapı Malzemesi Evsaf v e Fiyatlarının Tesbiti:

İstanbul’a gelen her cins inşaat malzemesinin vasıflarını tesbit etmek ve bunların imal edildiği veya satıldığı dükkânları, tuğla harmanlarını, kireç ocaklarını, çini imlathanelerini, taş ve mermer işleyen yerleri kontrol etmek te hassa mimarlarının vazifelerindendi.

Osmanlı başkentinde daha çok ahşap inşaat yapıldığı için, bilhassa kereste neveleri ve ölçüleri inceden inceye belirtilmiş,⁵ tuğla, kiremit vb. gibi

¹ A. Refik, *TM*, 60

² Ayn. mll. *Hicri onikinci asırda İstanbul Hayatı*, 70, Vsk. 96 .

³ İstanbul Kadısına ve Hassa Mimarbaşı Elhac Mustafa’ya Evâhir-i Z 1154- Şubat-Mart 1742 tarihli hüküm: Ayn. esr. 155 vd. Vsk. 186 ve Ayn. mll. *TM*, 61

⁴ A. Refik, *TM*, 61

⁵ bk. İstanbul Kadısına ve Mimar Sinan’a 10 S 990- 6. III. 1582 tarihli hüküm: Ayn. esr. 108-110, Vsk. 40 ve Kara Birecik ile Akyazı kazalarında kesilen tahtalar hakkında bu yerler kadılarına 25 ZA 1004- 21. VII. 1596 tarihli hüküm: Ayn. esr. 142 vd. Vsk. 20

inşaat malzemesinin vasıfları ve fiyatları tesbit edilmişti. Hassa mimarlarının teftiş ve kontrolleri sırasında düşük evsafli veya narha aykırı fiyatla malzeme imal edildiği veya satıldığı görülünce, bunun önüne geçecek tedbirler alınır, müsebbibleri hakkında şer'an gereken cezalar ise tabiatıyla Kadıklarca hüküm olunurdu. Meselâ kiremitlerin uzunluğu "kadimî mi'mar arşımı ile 18 parmak", bir tarafının genişliği 8, diğer tarafının ise 7 parmak olarak tesbit edilmişti¹. 1596 da ucuz fiyatla fakat düşük evsafli kiremit satıldığı Mimarbaşı Davud Ağa tarafından Divân-ı Humâyûna aksettirilince, Galata, Haslar ve Üsküdar kazalarında kiremitlerin Keresticiler Kethüdası marifetiyle tek-elden satılmasına karar verilmiş² ve Hasköy'de bu nevi kalp kiremit işleyenler hakkında şer'an lâzım gelen muamelenin tatbik edilmesi hususunda da Haslar Kadısına hüküm yazılmıştı³.

Fiyatları sâbit tutmak veya malzemenin hususî şahısların eline geçmesini, dolayısıyla mirî inşaat malzeme sıkıntısı çekilmesini önlemek için gerektiğinde, fazla görülen imalathaneler ve dükkânlar bile kapatılıyordu. Murad III. zamanında İstanbul'da pek-çok kireççi dükkânı açıldığından "mirî cânibine kireç bâbında muzayaka" görülmüş, bunun üzerine, "muhtes dükkânların men'i" ve bundan böyle yeni dükkân açanların tesbit edilerek bildirilmesi, İstanbul Kadısı ile Mimarbaşı Sinan'a emr olunmuştu⁴.

8) Eyâlet Mimarları v e Mimar Ehliyetleri:

Saray ve İstanbul dahilinde çeşitli vazifeler yüklenmiş bulunan Hassa Mimarları dairesinin, mirî inşaat ve tamirat dolayısıyla, aynı zamanda İmparatorluk ölçüsünde iş gördüklerini yukarıda belirtmeğe çalışmıştık. Sayıları 14 ile 43 arasında değişen dar bir kadro ile, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok geniş bir ülkede, yalnız devlete âit olanlar bahis konusu olsa bile, bütün inşaat ve tamir işlerinin yürütülmesi maddeten imkânsız bulunduğundan, Hassa Mimarları Ocağının dışında Eyalet mimarlıkları da ihdas edilmişti. Ser-mimârân-ı Hassa'nın teklifiyle tâyin edilen Eyâlet mimarları, küçük çaptaki mahallî işleri görmekle ve bilhassa sınır boylarındaki kal'elerin tamiratiyle görevlendirilmişlerdi. Bunların bir kısmı ulûfeli bir kısmı da tımarlı idiler.

¹ Evâil-i 1112- Haziran 1700 tarihli hüküm: A. Refik, *Hicrî onikinci asırda İstanbul Hayatı* 30, Vsk. 44

² İstanbul Kadısına 2 Z 1004- 28. VII. 1596 tarihli hüküm: Ayn. mll. *TM.* 143, Vsk. 21

³ 24 M 1005- 17. IX. 1596. Ayn. esr. 144, Vsk. 22

⁴ 17 CA 985- 2. VIII. 1577 tarihli hüküm: Ayn. esr. 102 vd. Vsk. 33 ve ayn. mll. *Onaltıncı asırda İstanbul Hayatı*, 116, Vsk. 25

Meselâ Bosna'daki mimarların tımar tasarruf etmelerine¹ mukabil, Van mimarlığı ulûfeli olup, XVI. yüzyılda ulûfe miktarı 20 akçe idi².

Büyük inşaatlarda yahut seferlerde ordu hizmetinde çalıştırılmak üzere, ihtiyaç halinde taşradaki mimar ve ustaların celb edildiklerine de yukarıda temas etmiştik. Böylece Ocak dışında *İstanbul*'da çalışan veya Eyâlet ve Sancaklarda bulunan mimar ve ustalar Hassa Mimarları teşkilâtınca tesbit edilmiş ve kontrol altına alınmış oluyordu. Bundan başka, *İstanbul*'daki hususî inşaat ta Hassa mimarlarının ruhsatına tâbi olduğu için, teşkilât dışındaki mimar, kalfa ve ustaların, ehil olduklarına dâir Ser-mî-mârân-ı Hassa'dan bir "ruhsat", bir belge almaları gerekirdi. Ehliyeti olmayanlara devletçe iş verilmediği gibi, bu gibileri hususî inşaatlarda çalışmaktan men etmek te Mimarbaşların vazife ve yetkilerindendi. Meselâ Mimar Sinan zamanında Rumeli'den veya başka yerlerden *İstanbul*'a gelen ve "neccâriye ve bennâ ilminden haberleri" olmadığı halde ellerine birer arşın alarak mimarlık eden bazı kimselerin yaptıkları binaların kısa zamanda yıkılması veya yanması üzerine, Mimarbaşının "ma'rifeti" olmadan bu gibi "nâ-ehil kimselere mimarlık" ettirilmemesi emr edilmişti³.

9) Bir Mektep Olarak Hassa Mimarları Ocağı:

Nihayet, Hassa mimarî teşkilâtının, devrinin bir nevi mühendislik-mimarlık mektebi olduğunu da belirtmeliyiz. Küçük bir ulûfe ile ocağa girenler, Mimarbaşların ve kıdemli halifelerin nezâretinde yetişir ve kademeleri kat' ederek Ser-mî-mârân-ı Hassalığa kadar yükselirlerdi. Ocak mensuplarının yetişmeleri için tatbikatın yanibaşında nazari bilgilere de önem veriliyordu. Nitekim Sultan Ahmed câmiinin mimarı Mehmed Ağa hakkında Cafer Çelebi tarafından 1023 / 1623 te yazılan ve Mehmed Ağa'nın hal tercemesinden başka, "hendese"nin tarifi ve "mimar" kelimesinin izahından (o devirde kullanılan yahut yazarın bulduğu türkçe karşılığı: Şenleddici) başlayarak mimarlığa âit istilâhlardan, mermer ve taş nevilerinden, zira, parmak, ayak, adım, mil, fersah, dönüm ve evlek hesaplarından, binalara ve onların teferrüâtına âit resimlerden (plânlardan) ve inşaat işlerinde çalışanlarla onların avadanlıklarından bahseden *Risale-i Mimâriye*⁴, mimarların nazari

¹ bk. 922- 1516 tarihli Bosna Vilâyeti Kanunu; Barkan, ayn. esr. 397

² Evvelce 20 akçe olup 15 akçe ile Selman'a verilen Eyâlet mimarlığının tekrar 20 akçeye çıkarıldığı bk. Curre-i RA 963- 14. I. 1556 tarihli hüküm: BA, Mh. III, Vsk. 13 (bk. Metin.Ek.XV)

³ 17 S 980- 29. VI. 1572 tarihli hüküm: A. Refik, TM, 84, Vsk. 17 ve ayn. mll. *Onaltıncı asırda İstanbul Hayatı*, 61, Vsk. 6

⁴ bk. Öz, Tahsin., *Mimar Mehmed Ağa ve Risâle-i Mimariye*, İstanbul, 1944, 4°, 26 s. Arkitekt yayınları, No. 16).

bilgilerini artırmak gâyesiyle telif edilen eserlerin tipik bir örneğini teşkil etmektedir.

C - S E R - M İ M Â R Â N - I H A S S A L I Ğ I N
K A L D I R I L M A S I V E E B N İ Y E - İ
H A S S A M Ü D Ü R L Ü Ğ Ü N Ü N K U R U L M A S I

Kuruluşunu ve vazifelerini belirtmeğe çalıştığımız Hassa Mimarları Ocağı, bu ad altında XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam etti. Avrupa'dan ilham alarak İmparatorluğun merkez teşkilâtını yeniden düzenlemeğe başhyan Mahmud II., Şehreminliği ile Mimarbaşılık vazifelerinin birbirine karıştığını, esâsen Şehremaneti hizmetinin müstakil bir memuriyeti gerektirecek kadar işi bulunmadığını ve Şehreminlerinin "fenn-i mi-mâriye vâkif olmamaları cihetiyle bütün umûr-ı ebniye Mi'marbaşı bulunanlar marifetiyle görülmekte" olduğunu göz-önüne alarak, 1831 de bu iki memuriyetin birleştirilmesini uygun görmüştü. Bunun için Bâbüâlî'de toplanan bir "meclis" de, Şehreminliği ile Mimarbaşılığın birleştirilmesi suretiyle teşkil edilen bu yeni memuriyete Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adının verilmesine ve o tarihte Ser-mi'mârân-ı Hassa bulunan Abdülhalim Efendinin, "fenn-i mi'mârî ve hendesede mahâreti olmak hasebiyle" bu makama getirilmesine, aynı zamanda Kıla' Nezâreti hizmetinin de bundan böyle Ebniye-i Hassa Müdürlerinin ek vazifelerinden sayılmasına karar verilmiş ve bu karar Padişah tarafından da tasdik edilmişti ¹. Böylece Şehreminliği, Hassa Mimarbaşılığı ve Kıla' Nezâreti gibi 3 ayrı memuriyet Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nde toplanmış oluyordu. Ancak, Şehreminlerinin vazifelerinden olan Saray mensuplarının maaşlarının ödenmesi, tamamiyle ayrı mâhiyette bir iş olduğundan Ebniye-i Hassa Müdürlüğüne verilmeyerek, bunların Ceb-i Humâyûn tarafından tesviyesi uygun görülmüş ve Enderunluların maaşlarının Hazine Kethüdâsı marifetiyle dağıtılmasına başlanılmıştı ².

Yeni kurulan Ebniye-i Hassa Müdürlüğü, "Hâcegân" memuriyetlerinden itibar edilmişti ve teşrifatta Asâkir-i Mansûre Kâtipliğinden sonra geliyordu ³. Ebniye-i Hassa Müdürleri, eskiden Ser-mi'mârân-ı Hassaların almakta oldukları, mîriye ve evkafa âit binalardan belirli bir "harc-ı mi'mârî" ile dükkânlardan ve "milel-i selâse" evlerinden "rûsûm"ı mu-

¹ bk. Defterdara 28 CA 1247-4. XI. 1831 tarihli buyruğu: BA, Cevdet, Saray, No. 2860 (Metin. Ek. XVI)

² Uzunçarşılı, İ. Hakkı., *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, 376 vd.

³ BA, Cevdet, Saray, 2860. Ek. XVI.

tâde"yi alacaklardı. Bunlardan başka, Şehreminlerine Matbah-ı Âmire'den verilen tâyinât ile günlük "10,5" vukiyye koyun eti ve aylık "30" çeki odun da bu tarihten itibaren Ebniye-i Hassa Müdürlerine tahsis edilmişti¹. 1838 Hâcegân memuriyetlerinin her yılın Şa'ban ayında yeniden tevcih edilmesi usulünden vazgeçilerek bunlara muntazam bir maaş bağlanınca da, Ebniye-i Hassa Müdürlüğü aylığı, "10.000" kuruş olarak tesbit edilmişti²,

Daha 1216 / 1801-1802 de Hassa mimarlarının, Mühendishane-i Humâyûn Nâzırı, Hassa Mimarbaşı ve Mühendishane-i Humâyûn Hocasının müşterek teklifleriyle tâyin edilmeleri, Ser-mi' mârân-ı Hassalığa da ancak Mühendishane-i Humâyûn hulafâsından olanların getirilmesi esası kabul edilmiş olduğu için, Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün kurulmasından sonra da bu prensiplere sâdik kalındı. Yâni Ebniye-i Hassa Müdürleri, Mühendishane-i Berrî-yi Humâyûn halifelerinden seçilecek ve mimar halifelikleri de eskisi gibi üçlü teklif üzerine tevcih edilecekti.

Mahmud II. zamanında, mevcut daireler birer Bakanlık haline getirilir yahut yeni Bakanlıklar ve Meclisler kurulurken, 1836 sonlarında Bâbî-âli'de bir Meclis-i Umûr-ı Nâfia teşkil edilmişti. Fakat bir-kaç yıl sonra, 1839 da Umûr-ı Ticaret ve Nâfia Nezâreti kurulunca Nâfia Meclisi kaldırılarak ona âit işler bu Nezârete devredilmiş,³ bu yüzden Ebniye-i Hassa Müdürlüğü de Ticaret ve Ziraat Nezâreti'ne bağlanmıştı.

Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim bey, askerî maksatlar için kurulmuş olan Mühendishane-i Berrî-yi Humâyûn'dan yetişen mühendislerin sivil mimarîye tam mânasiyle intibak edememeleri karşısında, mühendishane hulefâ ve şagirdlerine "fenn-i mimârî" okutulmasını veya bir mimar mektebi açılmasını teklif etmiş ve bu hususta kaleme aldığı tahrir Padişah tarafından da uygun görülerek böyle bir mektebin açılmasına karar verilmişti.⁴ Ancak türlü idarî ve malî güçlükler yüzünden bu tasavvur uzun zaman gerçekleşmemiş, nihayet Müze Müdürü Hamdi Bey ve Ticaret Nâzırı Suphi Paşa'nın gayretleriyle, 1881 de Ticaret Nezâretine bağlı olmak üzere Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi (bugünkü Güzel San'atlar Akademisi) açılmış ve mimârî ilmini tahsil eden ilk türk mimarları buradan yetişmiştir.

¹ Aynı vesika, Ek. XVI

² Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendinin, 1842 Kasım ayı maaşının ödenmesi için verdiği arıza, BA. Cevdet, Saray, No. 6047

³ Karal, E, Ziya., *Osmanlı Tarihi*, VI, 125. 1857 de yeniden kurulan Nâfia Meclisi 1867 de kaldırılmış, fakat 1875 te tekrar faaliyete geçirilmiştir (Ayn. mll. *Osmanlı Tarihi*, VII, 150)

⁴ A, Halim efendinin 1250/1834 tarihli tahriri ve Mahmud II. un Hatt-ı Humâyûnu : B A. Hatt-ı Humâyûn Vsk. No. 23977. Krs. Uzunçarşılı, İ, Hakkı., *Saray Teşkilâtı*, 378

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Kâmil Kepeci Tasnifi,
Küçük Ruznamçe kalemi Defterleri,
No. 3398; Tarihi:1013 (1604-1605)
Varak : 18 a - 18 b

CEMÂ'AT-İ Mİ'MÂRÂN-İ HÂSSA

Mehmed bin Abdullâh Müslim	Veli bin Mahmud Kethüdâ-yi Davud Ağa	Receb Yusuf	Mustafa Hüsâm
37	36	12	25
Süleyman Abdullâh	İlyas Abdullâh	Yusuf Abdullâh Halife	Mustafa Niğde
11	17	19	15
Ali Abdullâh	Mehmed Ahmed	Mehmed Abdullâh An cânib-i Ce- beciyân	Süleyman Yevm
6	17	11	7
Hacı Şa'ban	Ca'fer Abdullâh	Derviş Sinân	Hızır Mustafa
9	9	6	6
Ahmed Ali Halife	Ahmed Midillû	Mahmûd Ahmed	Ahmed Abdullâh
7	16	8	11

Kara Hasan 11	Mustafa Durmuş 6	Muharrem Abdullâh 6	Yânî Nakkaş 19
Dimitri Kethüdâ 11	Anton Halife 17	Andarya Zımmî 13	Dimitri Yorgi 9
Yânî Üstâd-ı Saray-ı Atik 13	Moşko Zımmî 5	Yorgi Minareci 11	Dimitri 9
Diğer Yânî Mihâl 7	Manol Kalfa 5	Mavradi Kalfa 5	Mihâl Aleksi 10
Kosta Lambortor 6	Yânî ? 8	Yorgaki Dimitri 4	

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Kâmil Kepeci Tasnifi,
Küçük Ruznamçe Kalemi Defterleri
No. 3428; Tarihi : 1100 (1688 - 1689).
Varak : 60 a - 60 b

CEMÂ'AT-I MÎ'ÂRÂN-İ HASSA

Mustafa Mermerî 7	Yusuf Abdullâh 13	Ali Ahmed 29	Ali Üstâd 10
Ali Abdullâh, Arnavut 16	Mehmed 13	Diğer Hüseyin veled-i İsmâil 7	Mehmed Halife 30
Mustafa veled-i Mehmed Halife 9	Zülfikar Halife 8	Mustafa Halife 8	Mustafa Abdullâh 7
Abdurrahman Yevm 10	İsmâil Hasan 8	Hacı veled-i Hâlid 8	Ahmed veled-i Mehmed 12
Ali bin Ameldar 8	Ahmed Abdullâh 10	Ali Mustafa 6	Üstâd Ali veled-i Abdullâh 3
Abdullâh Ahmed 6	Mehmed Ali 6	Mehmed Ahmed 25	Hacı Süleyman 7

Şâhîn İbrahîm Sertaşçıyan 6	Örfî Hasan 6	Hasan Halife 20	Ali Abdullâh 11
Süleyman Abdullâh 9	Mehmed Halife 6	Mehmed Ali Mustafa 6	Mustafa Kâtip 22
Osan (?) Zimmî, Halife 25	Mihalâki Zimmî 3	Mehmed veled-i Mustafa 7	Mustafa veled-i Abdül- mü'min 10

RŞN tezkiresi 1100 : 64.918

- III -

HASSA MİMARLIĞI TEVCİHİ

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Mühimme, III
Vesika, 1037

Müşârünileyh ¹ mektûb gönderüb yevmî on akçe ile sefer mi' mârî olan Rüstem fevt olub yeri mahlûl olmağın, hâliyâ üç akçe ile mermercilik hizmetinde olan Mustafa b. Abdullâh nâm kimesne mahaldir deyü arz itmegin yevmî altı akçe ile buyruldu.

Sonra on akçe ile olundu.

20 Şa'ban 963 (29.VI.1556).

¹ Mimarbaşı Koca Sinan.

- IV -

HASSA MİMARLIĞI TEVCİHİ

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 950

Ma'rûz-i kullarıdır ki,

Harc-ı hâssayı İstanbul malından almak üzere yevmi iki akçe ulûfe ile Cemâ'at-i Mi'mârân-i Hâssa'dan olan Mehmed Reşid Halife ibn İbrahim bi-emri'llâhi te'âla bilâ-veled fevt olub ulûfesi mahlûl ve yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi muattal kalmağla erbâb-ı istihkakdan ve Ocağ-ı Mi'mârî mülâzimlerinden bâ'is-i arz-ı rağbet Esseyyid Ahmed Nesib b. Emir Hasan kullarına tevcih ve yedine berât-ı şerif-i âlişân sadaka ve ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlû inâyetlû Sultânım hazretlerindir.

Bende
Mehmed Ârif
Ser-mi'mârân-ı Hâssa

Mûcebince tevcih olunmak buyuruldu.
29 CA 212 (19.XI.1797).

- V -

HASSA MİMARLIĞI TEVCİHİ HAKKINDA
1216 (1801-2) NİZAMI

İstanbul, başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 3970

İŞBU TAKRİR RÛS-İ HUMÂYÛNA KAYD VE BAŞMUHASEBE
VE OCAĞI TARAFINA İLMÜHABERLERİ VİRİLMEK BUYURUL-
DU.

Fi 18 CA 22 (24.VII. 1807).

Hâssa Mi^cmârî kullarının takriridir:

Cemâ^cat-i Mi^cmârân-i Hâssanın tevcihâtı husûsu ikiyüz on altı sene-
sinde virilen nizâm üzere, Mühendishâne-i Humâyûn Nâzırı ve Hâssa Mi^c-
mârbaşısı ve Mühendishâne Hvâcesi arzları ile tevcih olunmak üzere meş-
rût olub, ancak cemâ^cat-i merkûmun tevcihâtı yalnız Hâssa Mi^cmârbaşısı
kulları arziyle tevcih olunmak ve sâ^cir nizâmı hâvî bu def^ca bâ-Hatt-i Humâ-
yûn-i şevket-makrûn müceddeden virilen nizâm üzere iktizâ iden şürûtu
el-hâletü hazîhi Rûs-i Humâyûn ve Başmuhasebe aklâmlarına kayd olunmadı-
ğundan ba^czı lâzım gelen tevcihâtı şürût-ı mezkûra tatbikan derkenar olunmak
kavâ^cid-i mer^ciyeden olduğuna binâen, nizâm-i mezkûr bi-ibâretihi Başmu-
hasebe ve Rûs-i Humâyûn aklâmlarına kayd ve taraf-ı çâkerlerine dahi
ilmühaberî virilmek için atûfetlû Reisülküttâb Efendi hazretlerine hitâben
fermân-i âlileri ısdâr buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlû inâyetlû
Sultânım hazretlerindir.

- VI -

HASSA MİMARLARI KETHÜDASI MEHMED ÂRİF AĞA'NIN
MİMARBAŞILIĞA TÂYİNİ

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 4015

BUYURULDU.

Mi^cmârân-ı Hâssa Kethüdâsı olub emekdâr ve her vechile müstahak-ı
‘inâyet olan Mehmed ‘Ârif Ağa ziyde mecduhu’ya şeref-yâfte-i sudûr olan
Hatt-i Humâyûn-i şevket-makrûn mücebince ‘avâtîf-i ‘aliyye-i cihandârî-
den Hâssa Mi^cmârbaşılığî tevcih olunub rûûs-i humâyûn i^ctâ olunmak.

Fi 11 S 206 (10.X.1791).

- VII -

KEŞİF BEDELLERİ İSTİHKAKA GÖRE KISIM KISIM
ÖDENİYOR

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray. No. 3071

°Arz-ı bendeleridir ki,

Mi°mâr Ağa kullarının takdîm eylediği işbu tahriri mefhûmunda, Beşiktaş Sahilsarây-ı Humâyûnu civârında kâ'in sandal ve piyâde-i humâyûn ve sâ'ireye mahsûs olub bâ-fermân-ı °âlî Ağa-yi mumâileyh ma°rifetiyle ta°mîr ve terkimine mübâşeret olunan Kayıkhânenin her-müceb-i defter-i keşf iktizâ iden bîn altıyüz onbeş guruş masârifinden ale'l-hesab olarak bîn guruş i°tâ buyurulması Ağa-yi mumâileyh işbu tahririyle istid°â etmekle meblağ-i mezbûrun münâsibi mikdarı virilmek bâbında sâdır olan Fermân-i âlileri mücebince masârif-i mezkûreye mahsûben şimdilik beşyüz guruş virilmek için Başmuhasebeye kayd ve tezkiresi i°tâ olunmak bâbında emr ü fermân devletlû sa°âdetlû Sultânım hazretlerindedir.

TELHÎS MÜCEBİNCE BAŞMUHASEBEYE KAYD VE TEZKİRE
İ°TÂ OLUNMAK BUYURULDU.

9 ZA 1207 (18.VI.1793).

Tezkire dâde. 10 ZA 1207 (19.VI.1793).

- VIII -

BİR ŞEHZÂDE MERKADİ MASRAFI

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 4489

Defter oldur ki, Şevketlû, kerâmetlû Padişâhımız hazretlerinin merhûm olan şehzâde-i cevân-bahtları merkadd-i şerifine sarf olan akçedir ki zikr olunur:

El-vâkı fi 13 CA Sene 1109 (27.XI.1697).

Merkadd-i şeriflerinin içerüsüne ve üstüne sarf olunan testek devr-i kebir		Hammâlân-ı sıruk ve arka Neferen		Fey
		12		20
Beher	Fey	—		
10	90	240		
<hr/>				
900				
Servî sanduka ve tahta döşemesi bi'l-cümle		Ücret-i mi ^c mârân ve taşıyân ve lağımcıyân Neferen		
<hr/>		15		
1.500		<hr/>		
		3500		
Sanduka üzerine sof Tob	ve üstâdiye	Bahâ-yi mücevveze ma ^c a tülbind Beher	Bahâ-yi sorguç Beher	
1		1	2	
<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	
100	400	685	890	

	Pûşiden-i Kâ'be		Boyama çekme ridâ'
	Beher		Beher
	1		1
	<hr/>		<hr/>
	840		430
Y E K Ü N	Guruş	Rub°	
10.350	86	1	

Vech-i meşrûh üzere yalnız on bin üçyüz elli akçe idüb be-hesâb-ı guruş seksen altı guruş bir rub° olur. Cânib-i mirîden virilmesi bâbında i'cânâyet ricâ olunur; bâkî fermân devletlû sa'âdetlû Sultânıdır.

Bende
Mehmed
Ser-mi'mârân-i Hâssa

İZZETLÛ DEFTERDAR EFENDİ,

LÂZİM GELEN YALNIZ SEKSEN ALTI GURUŞ VE BİR RUB°U
TARAF-İ MİRİDEN HASSA Mİ'MÂR AĞAYA VİRESİZ DEYÛ BUY-
RULDU.

Fİ 20 CA 109 (4.XII.1697).

- IX -

EDİRNE BİNALARI KEŞİF HARCIRAHI

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 599

Devletlü inâyetlü Efendim Sultânım hazretleri sağ olsun!

Bâ-fermân-i âli me-mûr olduğum Edirne'de vâkı keşf için kullariyle muktazî olan Kâtib Emîn Halife ve iki aded Hulefâlar kullarına ber-mu'tâd-i kadîm harc-ı râhları bilâ-noksan inâyet ve ihsân buyurulmak bâbında emr ü fermân devletlü inâyetlü efendim hazretlerindedir.

Bende
Mehmed Tahir
Ser-mi'mârân-i Hâssa

Başmuhasebeden derkenâr:

Yetmiş bir senesinde Edirne'de vâkı Sarây-i Humâyûn ve sâ'irenin keşfi için Der-aliyye'den tayîn olunan Hâssa Mi'mârbaşısı ... ikiyüz elli guruş ve mi'mârân hulefâsından iki nefere yüzellişerden üçyüz guruş harc-i râhları virildiği mukayyedir; Fermân devletlü sa'âdetlü Sultânım hazretlerindedir.

Fİ 10 C 1177 (16.XII.1763).

100 Kâtibe
150 Mi'mâr halifelere, beher 75
—
250 TELHÎS

Arz-ı bendeleridir ki,

Mahrûse-i Edirne'de ebniye-i humâyûn keşfine me'mûr Hâssa Mi'mârbaşısı Mehmed Tahir Ağâ kullarının ma'iyyetinde olan Kâtib Emîn Halife ve iki nefer mi'mâr halifelerinin harc-ı râhları itâ olunmak ricasiyle

mumâileyh Mi'câr Ağa kulları 'arz-i hâl ider. Ma'lûm-ı devletleri buyuruldukda tertîb olunduğu üzere Kâtibe yüz guruş ve iki nefer Halifelerin her birine yetmiş beşer guruşdan mecmû'unun harc-i râhlariyçün ikiyüz elli guruş virilmek üzere Başmuhasebeye kayd olunub tezkiresi virilmek bâbında emr ü fermân devletlû sa'âdetlû Sultânım hazretlerindir.

TELHÎS MÛCEBİNCE TEZKİRESİ VİRİLMEK BUYRULDU

Fİ 11 C 177 (17.XII. 1763).

İzzetlû Defterdar Efendi görüp i'lâm eylesün.

Tezkire dâde

Fİ 11 C 177 (17.XII.1763).

- X -

KEŞİF DEFTERLERİ BAŞMUHASEBEYE KAYDEDİLİ-
YOR VE TAMİRATIN BİTİMİNDE SON KEŞİF
YAPTIRILYOR

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 4068

Küçüksu Kasr-i Humâyûnunun muhtac-i ta'mîr olub Mi'mâr Ağa kul-
ları ma'rifetiyle ta'mîr ve termîmine mübâşeret olunan mahal ve mevâzî'i
ile kezâlik lâzımı't-ta'mîr olub ta'mîrini maktû'en Kasr-i mezbûr Suyol-
cusuna ihâle ve tefvîz eylediği su-yollarının takdîm eylediği bir kıt'a keşif
defteri mücebince min-haysi'l-mecmû on bin dokuz yüz otuz guruş masârif
ile vücûde geleceğini Ağa-yi mumâileyh kulları i'âm ve meblâğ-ı mezbûrun
i'tâ olunmasını istid'â ve istirhâm ider. Manzûr ve ma'lûm-ı devletleri buyu-
ruldukda ebniye-i merkûme ba'de'l-hitâm tekrâr keşf ve mu'âyene olunmak
üzere zikr olunan keşif defteri Başmuhasebeye kayd olunub yerine sûreti
ve masârif-i merkûmeden ale'l-hesâb üç bin guruş virilmek üzere tezkiresi
i'tâsı muâfık-ı re'y-i âlileri ise emr ü fermân devletlû sa'âdetlû Sultânım
hazretlerindir.

İZZETLÜ DEFTERDAR EFENDİ,
TAKRİRİNİZ MÜCEBİNCE TANZİM EYLİYESİN DEYÛ BUYU-
RULDU.

Fİ 12 M 207 (30.VIII. 1792).

Mücebince Başmuhasebeye kayd olunub sûret ve tezkiresi virile.

Tezkire ve sûret virildi. 13 M 1207 (31.VIII.1792).

- XI -

BÜYÜK ÇEKMECE KÖPRÜSÜ İNŞAATI İÇİN TAŞRADAN
USTA GETİRTİLMESİ

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Mühimme, V
Vesika, 626

Edirne Kadısına hüküm ki,

Hâliyâ Büyük Çekmece kurbünde binâ olunacak köprü hıdmeti için bennâ lâzım olmağın buyurdum ki: Hükmi-şerîfim vusûl buldukda taht-ı kazânda bulunan bennânın yarar üstâdlarından yazub birbirine kefilleyüb gönderesin ki Nevrûzda gelüb hıdmete mübâşeret eyliyeler, husûs-ı mezkûr mahall-i ihtimâmdır ana göre mukayyed olub yarar üsdâdlardan gönderüb ve her kimi yazub gönderirsen defter idüp mukaddem gönderesin ki geldiklerinde ana göre yoklana, şöyle bilesin.

Fİ 18 CA 973 (II. XII.1565)

Bir sûreti	Gelibolu Kadısına
" "	İnöz "
" "	Midillü "
" "	Firecik "
" "	Üsküp "
" "	Selânik "
" "	Sîroz "
" "	Amasya "
" "	Larende "
" "	Konya "
" "	Kayseriyye "
" "	İskilib "
" "	Merzifon "
" "	Mar'aş "
" "	Kastamonî "
" "	Taşköprü "

- XII -

ÖZÜ KALESİ TAMİRATINDA ÇALIŞTIRILACAK
YÜRÜKLER

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Mühimme, III
Vesika, 556

Kocacık Yürükleri Subaşısına hüküm ki,

Hâliyâ sana müte^callik olan yürüklerin bir nevbetlüsü ki yüz otuz beş neferdir, Özi kal^cesi ta^cmîri hıdmetine emr idüb buyurdum ki: Vusûl buldukda te'hîr ve terâhî itmeyüb âdet ve kanun üzere altışar aylık zâd-u-zevâdeleri ve bargîrleri ile hazır ve müheyyâ idüb Çeribaşları ile ber-vech-i isti^ccâl irsâl idesin, bu husûs mühimdir gereği gibi mukayyed olub mu^caccelen vakti ve mevsimi ile ihrâc idüp irsâl itmek bâbında dakika fevt itmiyesin, ihmâl ve müsâheleden hazer eyliyesin; şöyle ki bî-kusûr ihrac idüb irsâl etmiyesin gönderesin veyahud bargîrleri kusur üzere ola, aslâ özrün makbûl olmayub mes'ûl olmak mukarrerdir, ana göre mukayyed olub bî-kusûr kanunları üzere vakti ile ihrâc idüb Çeribaşlarına koşub gönderüb sefere hazır olalar, varub kal^ce-yi mezbûra hıdmetinde olub itmâm-ı maslahat idesin.

Mehmed Çelebiye virildi. 3 RA 967 (3.XII.1559).

İSTANBUL HİSARI CİVARINDA İNŞAAT YASAĞI

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Mühimme, III
Vesika, 68

İstanbul Kadısına ve Mi^cmâra hüküm ki,

Mahrûse-i mezbûrenin hisârının taşrasında ve içerüsünde evler ve dükkânlar yapılmasun deyû emrin olub ol cânibde olan evler ve dükkânlar dahi yıkılmış idi. Ol emr-i şerîfim kemâkân mukarrerdir, buyurdum ki: Vusûl buldukda te'hir ve terâhî eylemeyüb bu hususa bi'z-zât mübâşeret eyleyüb şehrin etrâf ve cevânibinde anun gibi emr-i şerîfime mugâyir kimesne hedm olan yerlere nesne binâ etmişler ise, hedm idüb fermân-i şerîfime mugâyir bir kimesneye iş itdirmiyesin.

21 Ramazan 966 (27.VI.1559)

- XIV -

EVLERDE SAÇAK YASAĞI

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Mühimme, III
Vesika. 788

Galata Kadısına hüküm ki,

Mektub gönderüb mahrûse-i mezbûrede ihrâk olunan evler husûsîn bildirmişsin, imdi buyurdum ki: Varıcak zıkr olunan evler tekrar binâ olunmalı oldukda sahiplerine tenbih eyliyesin ki saçak etdirmeyüb kerpiç ile yapdırasın.

(Ulaştırmak için Çavuşbaşına tebliğ olundu)

21 CA 967 (18.II.1560)

EYÂLET MÎMARLARI

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Mühimme, III
Vesika, 13

Van Beğlerbeğisi mektub gönderüb makeddemâ Van mi^cmârlığı yirmi akçe iken onbeş akçe ile Selman zımmiye virilmiş, mezbûr yarar, mi^cmârlık ilminde mâhir, ehl-i ferâsetden olub yirmi akçe ile sadaka oluna deyû arz idüb buyuruldu.

Gurre-i RA 963 (14.I.1556)

-XVI-

ŞEHREMLİĞİ İLE MİMARBAŞILIK HİZMETLERİNİN
BİRLEŞTİRİLEREK EBNIYE-İ HASSA MÜDÜRLÜĞÜ
ADIYLA YENİ BİR TEŞKİLÂT KURULMASI HAKKINDA

İstanbul, Başbakanlık Arşivi,
Cevdet, Saray, No. 2860

BUYRULDU.

İzzetlû Defterdar Efendi,

Ma'lûmunuz olduğu ve Meclisde müzâkere kılındığı üzere, Şehr-emâne-
tiyle Mi'marbaşılık me'mûriyetlerinin birleşdirilmesi ve işbu me'mûriyete
Ebniye-i Hâssa Müdürlüğü tesmiyesi, iktizâ-yi irâde-yi isâbet-âde-yi Haz-
ret-i cihândârîden olub Şehremâneti mansıbının el-hâletü hazîhi müstakil
me'mûra muhtac olacak mertebe hıdmeti olmayarak mutasarrıfları dahi
fenn-i mi'mâriye vâkıf olmamaları cihetiyle bütün umûr-ı ebniye Mi'mar-
başı bulunanlar ma'rifetiyle görülmekte olmasına nazaran, bu iki me'mû-
riyet birleşdirilerek Mi'marbaşı bulunan Abdülhalim Efendinin fenn-i
mi'mârî ve hendesede mahâreti olmak hasebiyle anın uhdesine tevcihi ve
Kıla Nezâret hıdmeti dahi bundan böyle Ebniye-i Hâssa Müdürü bulunan-
ların tetimme-i me'mûriyetinden olmak üzere ihâlesiyle, yine nizâm-i kadîmi
vechile mirî ve evkaf ebniyelerinden mu'ayyen olarak harc-ı mi'mârî ve
dekâkîn ve milel-i selase hânelerinden rüsûm-i mu'tâde alınmasına ve Mi'-
mâr Hulefâsı haklarında dahi usûl-i kadîmenin icrâsına ruhsat i'tâ olunarak,
fakat şimdi üç me'mûriyet bir yere geleceğinden melhûz olan ziyâde masari-
fata medâr olmak üzere Şehremânetinin yevmiye yüz akçe vazifesiyle Harc-ı
Hassa'dan üç mâhda bir kerre virilen bin yüz guruş ma'âşî bi'l-İlgâ yalnız
Matbah-ı Âmireden müretteb olan ta'yinatının Ebniye-i Hâssa Müdürlüğü-
ne tahsîsen virilmesi ve efendi-yi mumâileyhin Hvâcelik ile me'mûriyeti ve
rütbesinin defter-i Tevcihât-ı Humâyûnda Asâkir-i Mansûre Kitâbetinin
zîrine kayd olunması husûsuna irâde-yi seniyye-i şâhâne ta'allukıyla olbâbda

Hatt-ı Humâyûn-ı şevket-makrûn-ı mülûkâne şeref-efzâ-yi sahîfe-i sudûr buyurulmuş ve mûcebince hıl^cati iksâ ile rütbesi mahalline kayd itdirilmiş olmağla siz dahi sâbıku'z-zıkr yevmiye yüz akçe vazîfe ile zıkr olunan ma'âşın kayıdları terkîniyle fakat Matbah-ı Âmireden müretteb olan ta'yînât ile anın tetimmesinden olarak Kasabbaşı Efendi tarafından virilegelen yevmî on buçuk vukiyye lahm-ı ganem ile anbâr-ı âmireden şehriye virilen otuz çeki hatabın fimâba'd Ebniye-i Hâssa Müdürlüğüne tahsîs olunmak üzere iktizâ iden ilmühaberinin i^ctâsiyle tanzimine himmet eyliyesin.

Fİ 28 CA 47 (4.XI.1831).

Mûcebince Başmuhasebeye kayd ile iktizâ iden mahallere ilmühaberleri tahrîr dâde.

Dâde : 3 C 47 (9.XI.1831).

TABLO : 1
CEMA'AT—İ Mİ·MÂRÂN—İ HÂSSA

TARİH	MEVCUT			MİMARBAŞI	KETHÜDA	KÂTİP	MİMAR			MİNARECİ	MERMERCİ	SIVACI	NECCAR	SER · TAŞCIYAN	KİREMİTÇİ	NAKKAŞ
	Müsliman	Gay. müslim	Yekûn				Sayı	Halife	Üstad							
932 (1526)	18	—	18	Alâeddin	1	1	13					1		1		
1013 (1604—1605)	23	16	39	Mehmed	1	1	34	3	1	1						1
1036 (1626—1627)	24	18	42	Mustafa	1	1	38	6	2	1						
1043 (1633—1634)	24	19	43	Mustafa	1	1	38	6	2	1			1			
1062 (1651—1652)	30	12	42	Ahmed	1	1	35	2	1		2	1	1			
1075 (1664—1665)	24	10	34	Mehmed	1	1	28	1	1		2	1				
1090 (1679)	28	8	36	Mehmed	1	1	30	2	1		2	1				
1100 (1688—1689)	34	2	36	Mehmed	1	1	31	5	2						1	

